

Zin 1 was bedoeld als de eerste zin van een populair-wetenschappelijk artikel over osteoporose. Hij geeft allereerst een beetje de indruk met de deur in huis te vallen; de lezer krijgt osteoporose, wat dat dan ook mag wezen, meteen voor de kiezen. Maar er is nog een merkwaardig effect, dat optreedt aan het eind van de zin. Op de een of andere manier krijg je uit het lezen van deze zin de indruk dat er ook een menopauze bij mannen is (kennelijk zonder gevolgen voor de botafbraak). Gelukkig weet je wel beter.

Zin 2 komt uit een verslag over klachtenbehandeling door bedrijven. Bijna ieder bedrijf heeft wel een of andere procedure om klachten van klanten af te handelen. Zürich verzekeringen heeft echter iets speciaals, iets wat boven de gebruikelijke 'klachtgerichte' aanpak uitgaat, en presenteert dat ook trots naar buiten. Het bedrijf heeft in het kader van de klachtenbehandeling zijn medewerkers op cursus gestuurd om hun communicatieve vaardigheden te trainen. Op deze juist 'klantgerichte' manier worden een hoop klachten meteen al voorkomen of in ieder geval in de kiem gesmoord. Toch zullen lezers van zin 2 het nieuwe en speciale van het trainen van medewerkers niet zo direct in de gaten hebben, en dat ligt aan de formulering.

Zin 3 komt uit een column van Annemarie Grewel in de Groene Amsterdammer. Hierin verwijt zij het kabinet-Lubbers II gestuntel van topklasse, zelfs goed voor Olympisch goud. Toch krijg je als lezer de indruk dat juist het *moeiteloze*, of het (*voor ons land!*) *binnenhalen* van die gouden medaille het boude van deze bewering uitmaakt. Je snapt desondanks de bedoeling wel, maar goed geformuleerd is anders.

Hoe organiseer je nu de informatie in de zin zó dat problemen als bij 1, 2 en 3 omzeild worden, en je boodschap eenduidig en helder bij de lezer overkomt? In paragraaf 1.2 zullen we twee principes bespreken die je daarvoor in het oog moet houden. Bij allebei is er een belangrijke rol weggelegd voor de *volgorde* waarin de woorden van de zin achter elkaar gezet worden. In paragraaf 1.3 zullen we bekijken hoe de beide verschijnselen samen voor bepaalde presentatie-effecten zorgen, en hoe je daar bij het schrijven mee om kunt gaan. Daarna, in paragraaf 1.4, komt aan de orde wat je kunt doen als je, bijvoorbeeld bij het reviseren van een tekst, te maken krijgt met ongelukkig georganiseerde zinnen.

1.2 Twee principes van informatiepresentatie

1.2.1 De thema-rhemastructuur

Het is een logische zaak dat een taalgebruiker bij het uiten van een zin, en dus bij het overbrengen van informatie aan een medetaalgebruiker, zal beginnen met een stukje informatie waarvan hij of zij kan veronderstellen dat het een plausibel

startpunt is voor de ander; een algemeen bekend iets, een vertrouwd iets, iets dat zojuist nog aan de orde was, een stukje informatie dat gemeenschappelijk bezit is van beide taalgebruikers, of algemeen inleefbaar. De rest van de informatie kan dan worden vastgeplakt aan zo'n plausibel startpunt. Bekeken vanuit het standpunt van de informatie-overdracht valt elke zin dus uiteen in twee delen: een startpunt voor de informatie en de rest van de informatie. Je kunt zeggen: de taalgebruiker neemt een bepaald stukje informatie als onderwerp voor het verdere gesprek in de zin. Of: de taalgebruiker presenteert een bepaald stukje informatie als handvat om de rest van de informatie mee aan te pakken. Of: de taalgebruiker presenteert een bepaald kader, waarbinnen de verdere informatie geplaatst kan worden.

In de taalkundige literatuur (vooral van de zogeheten Praagse School, vgl. bijvoorbeeld Halliday, 1985) wordt deze tweedeling van de informatie in de zin vaak aangeduid met de term *thema-rhemastructuur* (vrij vertaald: de structuur van 'het gespreksonderwerp' en 'datgene wat erover gezegd wordt'). Het is een structuur die in alle talen bestaat, maar per taal verschillend kan worden vormgegeven. In het Japans, bijvoorbeeld, wordt elk thema van de zin gemarkeerd door middel van het achtervoegsel *-wa*. In het Nederlands krijgt de thema-rhemastructuur zijn beslag met behulp van woordvolgorde. Preciezer gezegd: in het Nederlands fungeert het eerste zinsdeel van de zin altijd als thema, en de rest van de zin als rhema. Over het rhema zullen we het de rest van deze paragraaf niet meer hebben. Voor ons is vooral het begrip thema interessant.

De thema-rhemastructuur is een organisatieprincipe van de zin als informatie-eenheid; het thema staat dus los van grammaticale functies. In 4, 5 en 6 zie je bijvoorbeeld drie stukjes informatie die alle drie thema van hun zin zijn, maar grammaticaal verschillende functies hebben.

4	<u>Ik</u> kom morgen naar huis.
5	<u>Morgen</u> zal alles anders zijn.
6	<u>Azuurblauw</u> zou ik de lucht nou niet bepaald willen noemen.

In deze zinnen fungeren achtereenvolgens een subject, een tijdsbepaling en een bepaling van gesteldheid als thema. In principe kan elk zinsdeel, in elke grammaticale functie, de themapositie innemen, als zo'n zinsdeel in de context maar kan functioneren als plausibel startpunt. Wel is het zo dat sommige grammaticale functies zich vaker lenen voor de positie van startpunt dan andere. Veel 'gewone' Nederlandse zinnen (dus niet vragende of bevelende zinnen of iets dergelijks) beginnen bijvoorbeeld met het onderwerp vooraan. Blijkbaar is het heel goed mogelijk om datgene wat in een zin beschreven wordt, te interpreteren vanuit de persoon of de zaak die de 'handeling' die in het gezegde wordt uitgedrukt daadwerkelijk 'doet':